

jivati teorije da bi se objasnili čimbenici koji su oblikovali ljudsku povijest. Jedan od njih je i utjecaj okoliša na civilizacije i društva, a Braudel je, po uzoru na geografa Paula Vidala de la Blancaea, geografski prostor doživljavao kao „živi entitet“ te ga podijelio na planine, obalno područje i zaravni, odnosno, ravnice. Braudellov pristup razlikovao se od pristupa moderne povijesti okoliša, no njegovo djelovanje svakako je utjecalo na mnoge ekohistoričare i razvitak povijesti okoliša.

Za kraj, članak Drage Roksandića, „The Annales School, EHESS, and École de Paris: Memories of an étudiant libre in 1980/1981“, ponudio je nekoliko crtica iz života koje su ga u mnogočemu definirale kao povjesničara te znanstvenika europske i hrvatske ranonovovjekovne povijesti: susret sa školom „Anala“, École des hautes études en sciences sociales (EHESS) te École de Paris. Od početnih susreta s radom analističke škole i njezinom literaturom, do svakodnevnog života u Parizu, kolegija na EHESS-u te poznanstava s povjesničarima (i profesorima) poput Louisa Bergerona, Hervéa Le Brasa te Pierrea Vilara, Roksandić iscrpno ističe dinamiku te pregršt ideja i misli iz Pariza – kolijevke škole „Anala“.

Prvi svezak Zbornika *Annales in Perspective* čitateljima pruža uvid u različite mreže suradnika, pojedinaca, historiografija, pristupa ili kritičkih pozicija u odnosu na tradiciju časopisa „Annales“, oblikujući tako „mapu“ koja povezuje povjesničare kao što su Bloch, Febvre, Braudel, Ferro ili Lepetit, različite generacije suradnika u časopisu, historiografske kontekste u europskom i globalnom smislu od kasnih 1920-ih godina do 2000-ih godina te vlastite, pojedinačne i osobno intonirane osvrte na iskustva s francuskim „Analima“ i analistima.

Matea Altić

Dva izdanja o problematici Drugoga svjetskog rata na hrvatskome povijesnom prostoru

Ivan Šarac, Kultura selektivnog sjećanja. Hrvati Hercegovine i Nezavisna država Hrvatska, Mostar: Crkva na kamenu, 383 str.

Max Bergholz, Nasilje kao generativna sila. Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici, Sarajevo – Zagreb: Buybook, 410 str.

Nema nikakve dvojbe da dosadašnja historiografska produkcija o Drugom svjetskom ratu na hrvatskom povijesnom prostoru, pogotovo ona nastala u Hrvatskoj i zemljama bivše SFR Jugoslavije ili u emigraciji, ne zadovoljava potrebu za objektivnim interpretiranjem zbivanja koja su ostavila dubok trag sve do danas. Vrlo je malo toga napisano bez ideoloških predrasuda i diktata dnevne politike, a još je manje djela koja nastoje sagledati sve strane uključene u međunacionalne i ideološke sukobe tijekom rata i u poraću koje

se ne može promatrati odvojeno od ratnih zbivanja. Zbog toga su dvije knjige, koje su se pojavile tijekom proteklih nekoliko godina, odličan primjer toga kako objektivno pristupiti ratnoj problematici u nastojanju da se događaji i procesi ne samo opišu nego i protumače. Knjiga Ivice Šarca, iako se pojavila prije osam godina, nije dosad doživjela nijedan osvrt u hrvatskoj historiografiji, a jedina je reakcija bio tematski blok u mostarskom časopisu *Status* (16/2013) u kojem su se na Šarčevu knjigu osvrnuli Robert Jolić, Ivo Banac i Mile Lasić izravno, a Dubravko Lovrenović neizravno. Nažalost, nisu svi ti autori slijedili Šarčevu hvaljenu metodu izbjegavanja paušalnog ocjenjivanja ratnih i poratnih zbivanja, ali su upozorili na vrijednost njegove knjige, a Ivo Banac je njezino objavljivanje proglasio „novim razdobljem u historiografskom istraživanju najkontroverznijih stranica recentne povijesti Bosne i Hercegovine“. S takvom se ocjenom u načelu nije teško složiti, ali uz jednu dopunu i jednu zadržku. Šarčeva knjiga nije *novum* samo u istraživanju povijesti susjedne republike, nego je izuzetak, čini mi se, u cjelokupnoj historiografiji koja se bavi područjem NDH, da ne spominjemo prostor bivše Jugoslavije. Ona bi, dakle, trebala biti svojevrsan putokaz kako pristupiti kontroverznoj historiji razdoblja rata i poraća, odnosno prostora koji se, pak, zanemarujući danas toliko prizivanu političku korektnost, tijekom Drugog svjetskog rata ne može promatrati podijeljen suvremenim državnim granicama. S druge strane, još jedna mala ograda od Bančeve ocjene potrebna je zato što – koliko mi je poznato – ne postoje druga istraživanja koja bi slijedila metodu *Kulture selektivnog sjećanja* pa je teško govoriti o novom *razdoblju* istraživanja.

Ipak, druga knjiga koja je predmet ovog teksta svojevrsan je pandan knjizi Ivice Šarca, iako njezin autor, Max Bergholz, očito nije poznao Šarčevo istraživanje hercegovačke 1941. Bergholzova se knjiga bavi istim razdobljem, ali na krajnjem zapadu Bosne i u pograničnim dijelovima današnje Hrvatske, na području koje u ono vrijeme nije bilo na geografskom rubu NDH, nego blizu njezina središta, iako je u mentalnom smislu svakako bilo periferija. Za razliku od Šarca, kojemu je poticaj za pisanje knjige bila borba protiv stereotipa, napose onih o zapadnohercegovačkim Hrvatima, Bergholza, neopterećenog podrijetlom, zanimaju prije svega mehanizmi koji su doveli do nevjerojatne eskalacije međunacionalne mržnje i nasilja. Iako su knjige nastale iz različitih motiva, obje nastoje objektivno i uravnoteženo prikazati nekoliko teških mjeseci prve godine rata te objasniti, ili pokušati objasniti, kako je bilo moguće da u kratkom vremenu dođe do pokolja koji su za cilj imali istrebljenje susjednih zajednica.

Bergholz upozorava na zamku u koju upadaju mnogi, pa i povjesničari, koji nasilje vežu uz etnicitet. Simplicistička podjela na „naše“ i „njihove“, pri čemu smo „mi“ žrtve, a „oni“ zločinci, ne može objasniti kompleksnost prošle stvarnosti. Pa ni historija na makrorazini, čak i kada nastoji biti objektivna, ne može dočarati mehanizme ponašanja pojedinaca ili zajednica. Zbog toga se Bergholz, posvećujući se analizi slučaja Kulen Vakufa i međuetničkih pokolja koji su se ondje dogodili ljeti 1941., koristi pristupom mikrohistorije, spuštajući raščlambu na razinu pojedinca i manjih skupina kako bi razumio njihove motive i postupke. Tako čitatelju omogućava neposredan uvid u zbivanja, objektivno u mjeri u kojoj ga profesionalni i – smije se tako reći – pošteni povjesničar može pružiti (profesionalni i pošteni nisu, nažalost, uvijek sinonimi). Rezultat je vrlo različit od načina na koji su se zločini u Kulen Vakufu i njegovu okruženju prikazivali u razdoblju Jugoslavije, ali se razlikuje i od toga kako se stanovništvo toga kraja odnosi prema njima danas. Ne radi se samo o tome da zlodjela „vlastite strane“ padaju u zaborav – na brisanje sjećanja osuđeni su i pripadnici vlastite etničke zajednice koji su se ponašali drugačije

od obrasca koji bi – prema mišljenju „etničkih poduzetnika“ (kako ih naziva autor) – bio primjeren njima pripisanom etničkom identitetu.

Na koji način Bergholz vidi nasilje kao generativnu silu? Iako, naravno, ne poriče ulogu etničke netrpeljivosti u izbijanju sukoba, on razlikuje tri razine odlučivanja, odnosno djelovanja: makro-, srednju i mikrorazinu. Viša i srednja razina mogu i same poticati na zločin, a svakako ga omogućavaju svojom politikom netolerancije, ali vrlo često ljudi na lokalnoj, mikrorazini, samostalno donose odluke i djeluju neovisno o „višoj“ politici ili joj se čak suprotstavljaju. Ti pojedinci djeluju racionalno, rukovodeći se osobnim probicima ili osobnom osvetom, a pripadnošću političkoj organizaciji koriste se kao paravanom i opravdanjem za svoje djelovanje. Tako se ustašama u prvim danima NDH pridružuju ljudi s društvene margine, često besposličari i već otprije poznati kriminalci koji se samoproglašavaju ustašama kako bi mogli neometano pljačkati u Kulen Vakufu ili u okolnim pravoslavnim selima. Razina nasilja koju pritom primjenjuju u korelaciji je s materijalnim dobicima i s vremenom eskalira, pogotovo kada se počne javljati strah od otpora i odmazde. Država je preslaba da spriječi nasilje čak i kada bi to htjela pa se ugroženo stanovništvo samoorganizira, što dovodi do daljnje eskalacije zločina. Nakon nekoliko masovnih pokolja po srpskim selima, uslijedila je odmazda koja je pogodila katolička i muslimanska sela koja su se nalazila u srpskom okruženju, da bi uslijedio napad na Kulen Vakuf i masovan zločin nad manjinskim katoličkim i pretežito muslimanskim stanovništvom. Ubijeno je oko 2000 ljudi, od toga više od tisuću žena i djece. U međusobnim pokoljima i obračunima stradalo je do početka rujna 1941. oko 20% stanovnika (njih oko 3300) kulenvakufskoga kraja, a da u obračunima nije sudjelovao nitko osim domaćih stanovnika.

Ljudi su bili izloženi nasilju jer ih je protivnička strana označila kao pripadnike neprijateljske etničke skupine. Čak i oni kojima etnička pripadnost nije bila primarni dio identiteta počeli su se i sami tako osjećati, a onda su počeli i sve pripadnike druge etničke skupine smatrati neprijateljima i zločincima. Bio je to način na koji je nasilje oblikovalo etničke identitete („naprasna nacionalnost“), ali ne samo njih. Osim poticatelja na zločin, postojali su, kako ih Bergholz naziva, „zagovornici obuzdavanja“, oni koji su nastojali spriječiti zločine. Situacija etničkih sukoba tako može stvoriti i međuetničku solidarnost.

Nasilje kao generativna sila za Bergholza je način da se prevladaju još uvijek vladajuće kategorije/koncepti identiteta, nacionalizma i memorije, da se prošlost prestane tumačiti kao (vječiti, stalno se obnavljajući) sukob „nas“ i „njih“. Umjesto toga, istraživanja na mikrohistorijskoj razini treba usmjeriti na pitanje: „Kako oni koji posežu za nasiljem da bi postigli različite ciljeve na koncu proizvedu rasprostranjenu percepciju ‘etničkog nasilja’?“. Etnicitet i nacija ne postoje kao stvarni akteri kojima pojedinci prirodno pripadaju, nego su – kako je to svojevrjeme formulirao američki medievist Patrick Geary – „situacijski konstrukt“. Etničko nasilje, prema Bergholzu, nije posljedica etniciteta ili nacionalizma, nego njihov pokretač. Što je to, dakle, što potiče nagli porast važnosti toga konstrukta? Bergholz s pravom smatra da odgovor treba tražiti u manje ili više slučajnim događajima na lokalnoj razini, poput osobnih sukoba i koristoljublja, koji najizravnije utječu na pojedince i nameću mu nužnost etničkog ili nacionalnog opredjeljenja (ili bilo kojeg drugog: vjerskog, lokalnog, staleškog...).

Bergholzova knjiga ima čvrst teorijski okvir u kojem komparativna metoda usporedbe kulenvakufskog slučaja s primjerima etničkog nasilja u drugim dijelovima svijeta i u drugim situacijama zauzima važno mjesto, uz niz socioloških, antropoloških i psiholoških alata

kojima se autor služi. Njegov cilj nije samo protumačiti to što se dogodilo u zapadnobosanskom gradiću ljeti 1941, nego oblikovati istraživački model koji bi se mogao primijeniti na druge slučajeve. Da bi ispunio svoju glavnu zadaću, Bergholz je ipak morao vrlo detaljno proučiti što se događalo tijekom tih nekoliko mjeseci i kako su se pojedinci ponašali. Tako je stvorio vrlo živu sliku o nastanku ustaškog pokreta na lokalnoj razini, na kojoj je vlast bila u rukama vlasnika jedne „kafane“, okruženog tzv. „divljim“ ustašama; sliku o pokretanju ustanka koji je u početku imao vrlo malo veze s komunistima, malo više s četnicima i gotovo ništa s plemenitom borbom za slobodu. Bila je to borba za preživljavanje koja je uključivala brutalnu osvetu i pokolje nevinih, pri čemu je stradalo malo pravih zločinaca. Malobrojni komunisti i nekomunistički *zagovornici obuzdavanja* nisu, osim u rijetkim slučajevima, bili u mogućnosti te pokolje spriječiti. Vrlo brzo su se ustanici diferencirali na partizane i četnike, isprva s ne uvijek jasnim razgraničenjem (iako su se kasnije ponekad međusobno žestoko sukobljavali) i prelascima s jedne na drugu stranu. To je dovelo do toga da se prilikom podizanja spomenika žrtvama fašizma u Kulen Vakufu 1981. okupljenima obratio umirovljeni general JNA Nikola Karanović koji je sudjelovao u napadu na gradić i vjerojatno u pogubljenju jedne skupine civila. Prešućivanje dijela događaja iz ljeta 1941, kao i iz ostalih ratnih godina, rezultiralo je time da se tijekom posljednjeg rata unište ili oštete spomenici dvojici komunista, zagrebačkim studentima, Stojanu Matiću i Ranku Šipki, koji su nastojali spriječiti neselektivno ubijanje zarobljenih kulenvakufskih civila. U istom je tom ratu, i zbog selektivnog sjećanja (kao i zbog neodlučnosti francuskih UNPROFOR-ovaca), ponovno izvršen četnički zločin nad kulenvakufskim muškarcima.

Mnogi elementi koji se mogu naći u Bergholzovoj knjizi pronalaze se i na stranicama Šarčeve knjige. Primjerice, i u istočnoj Hercegovini istaknutu ulogu preuzimaju zagrebački studenti, samo što su oni (braća Togonal, Franjo Vego i drugi) ondje jedni od organizatora ustaških pokolja srpskog stanovništva i ljudi koji će se postaviti iznad drugih organa vlasti (domobrana, oružništva, civilne vlasti), provodeći politiku koja ni u Zagrebu nije uvijek nailazila na jednoglasno odobravanje. Izvršitelji su, pak, u većini bili lokalni muslimani kojima za obračun sa srpskim susjedima nisu nužno trebali organizatori koji nisu pripadali lokalnom stanovništvu jer su pamtili zločine koje su nad njima izveli pravoslavni hajduci u međuratnom razdoblju. U usporedbi dviju knjiga važniji su, naravno, slični mehanizmi širenja nasilja koje Šarac opisuje i koji se uklapaju u teorijski okvir što ga je predložio Bergholz. Kao podlogu izbivanja nasilja Šarac vidi loše iskustvo katolika i muslimana u staroj Jugoslaviji, a neposredno i zbivanja u vrijeme Travanjskog rata, kada su jedinice jugoslavenske vojske izvršile zločine nad nekim nersrpskim selima čapljinskoga kraja. Time se stvorila mogućnost da u novim okolnostima pojedinci krenu u osvetu, ne nužno prema počiniteljima tih zločina. I ovdje se, kao i u kulenvakufskom kraju, ustaše regrutiraju dijelom iz marginalnih društvenih skupina kojima se pridružuju divljiji ustaše, čiji je prvenstveni cilj pljačka srpskih susjeda. Takvi pojedinci postaju oruđe u provođenju ideologije koju zastupaju zagrebački „sveučilištarci“. Širi su okvir činile suprotstavljene pretenzije NDH i nekih srpskih, odnosno crnogorskih političara na istočnohercegovački prostor. Neposredan povod bilo je pak uglavnom neuspješno razoružavanje srpskog stanovništva zbog straha novih vlasti od izbivanja sukoba.

Sve nasilnija potraga za skrivenim oružjem bila je praćena uhićenjima i egzekucijama, od kojih se prva velika dogodila početkom lipnja u selu Korita, što je, pak, rezultiralo otvorenim ustankom u gatačkom kraju. Ustanici su većinom bili srpski seljaci koji su pred terorom izbjegli u šume, ali su već otprije, od travanjskog sloma Jugoslavije, ondje

postojali naoružani odredi srpskih i crnogorskih časnika i četnika koji su sad pristupili vojnom organiziranju ustanika. Dodatan je poticaj ustanku bio napad Njemačke na SSSR, što nije bio slučaj u kulenvakufskom kraju koji nije bio vezan uz matično srpsko-crnogorsko područje. Ustanici su osvojili Avtovac, opljačkali ga i spalili, ubivši pritom neodređen broj civila. Pod pritiskom vijesti s terena, ali i glasina o vidovdanskom ustanku s jedne, a o istovremenom masovnom progonu Srba s druge strane, Pavelić je imenovao podmaršala Vladimira Laxu povjerenikom za velike župe Hum i Dubrava kako bi smanjio napetosti. Istovremeno nije poduzeo ništa da spriječi paralelizam vlasti pa su ustaše u istočnoj Hercegovini i dalje mogli postupati samovoljno.

Krajem srpnja izbio je novi val ustanka pod vodstvom četnika i komunista u kojem ponovno stradavaju ponajprije civili, a to kao posljedicu ima i novi val ustaških zločina. Skupina ustaša pod vodstvom zagrebačkog studenta Rude Vrdoljaka napala je selo Prebilovce u čapljinskom kraju, iz kojeg je većina muškaraca izbjegla u šumu. Iz sela su odveli 600 – 800 žena i djece, vlakom ih transportirali do hrvatskog sela Šurmanci i pobili kod šurmanske jame. Pokušali su natjerati i domaće seljake da sudjeluju u zločinu, ali izgleda da su svi odbili. Iako su u pojedinim dijelovima istočne Hercegovine upravo domaći ljudi bili glavni počinitelji zločina, u ovom su slučaju krvnici došli iz drugih sredina. Šarac postavlja pitanje o uzrocima takvog zločina i konstatira da se na njega ne može odgovoriti sa sigurnošću. Iako je selo opljačkano, pljačka sigurno nije bila motiv za istrebljenje žena i djece. Moguće je da su ustaše smatrali kako će pokoljem odvratiti muškarce iz Prebilovaca od ustanka, a prema nekim saznanjima, čini se da su uništavanjem stanovništva htjeli ukloniti to srpsko selo izolirano u hrvatskom okruženju. Bilo kako bilo, preživjeli će se Prebilovčani u redovima partizana, četnika, talijanske i njemačke vojske svetiti katolicima i muslimanima istočno od Neretve do kraja rata, ali i nakon toga. Prelaskom u partizane, krajem rata osigurat će si položaje s kojih će moći nastupati kao i Nikola Karanović u Kulen Vakufu.

Šarac nam otkriva i *zagovornike obuzdavanja*, među kojima se ističu neki franjevci, posebice Tugomir Soldo ili župnik Ilija Tomas, čijim je zauzimanjem spašen određen broj žena i djece. Tomas je, međutim, u jugoslavenskoj historiografiji proglašen zločincem jer je Franjo Vego pohvatao Srbe koji su došli župniku da ih prekrsti kako bi se spasili. Upravo te zatočene Srbe Tomas je bezuspješno pokušao spasiti, ali je neupućenima izgledalo kao da je i sâm sudjelovao u organiziranju zločina. Šarac dosta pozornosti poklanja slučaju župnika Tomasa u poglavlju u kojem se bavi ulogom Katoličke crkve u prvim mjesecima NDH. I tu se vidi njegovo nastojanje za što objektivnijim pristupom jer u prikazu djelovanja nekolicine svećenika i redovnika argumentira svoju osnovnu tvrdnju, a ta je da se na Crkvu u ratnim zbivanjima ne može gledati kao na monolit koji je zastupao jedinstvenu politiku. Niti su svi iz njezine hijerarhije podržavali ustaški režim, a pogotovo ne njegovu politiku zločina, niti su svi bili u tom pogledu nevini, iako, kako naglašava autor, nije potvrđen nijedan slučaj aktivnog sudjelovanja svećenika i redovnika u zločinima. S obzirom na u jugoslavenskim historiografijama prevladavajući stav o Crkvi, Šarcu je ipak važno da s nje skine stigmatu ustaštva koju je nosila (a ponegdje nosi i danas) u desetljećima socijalističke Jugoslavije. U knjizi kojoj je u metodološkom smislu teško naći prigovor, s ovime u vezi pojavljuje se jedna rečenica s kojom se ipak ne mogu složiti. Ističući na samom kraju knjige da su posljedice za Crkvu na kraju rata bile u potpunom nerazmjeru s njezinim djelovanjem 1941, Šarac piše: „Upravo ovo pitanje najzornije pokazuje da 1941. godinu nije uputno posve izolirano promatrati, ona bi trebala biti nešto više jasnija kada

joj pridružimo 1945. godinu.“ Čini mi se kao da je ovdje učinjen danak diskursu koji se afirmirao nakon posljednje promjene sustava, prema kojemu se na optužbe za ustaške zločine 1941. i kasnije odgovara optužbama za partizanske zločine 1945. Mislim da se kasnijim razvojem događaja, naknadnim spoznajama, ne mogu tumačiti niti mogu postati jasniji raniji događaji pa 1941. ne može postati jasnija pridružimo li joj 1945, nego samo obratno. No, s obzirom na cjelinu ove vrijedne knjige, vjerujem da to autor nije ni mislio.

Dvije ovdje razmatrane knjige pokazuju, kako je dijelom već istaknuto, neke sličnosti, ali postoje i razlike. Za početak, obojica autora polaze od sustavnih arhivskih istraživanja, a citiranjem izvora često *in extenso* dopuštaju čitatelju da se ne samo uvjeri u njihove tvrdnje nego i da možebitno stvori vlastite zaključke, različite od autorovih. Obje knjige nastoje biti istinski objektivne, nudeći interpretacije kakve se nisu mogle naći ni u jugoslavenskim historiografijama ni u onim postjugoslavenskim. Nadalje, obojica autora zagovaraju mikrohistorijski pristup, analizirajući djelovanje pojedinaca i pripisujući im ulogu pokretača događaja, a ne samo manje ili više pasivnih sljedbenika povijesnih procesa ili politike vođene na makrohistorijskoj razini. U objema knjigama koncept nasilja ima generativnu snagu oblikovanja ili učvršćivanja etničkih/nacionalnih identiteta, s time da Bergholz to naglašava eksplicitno, dok se u Šarca taj proces prikazuje implicitno. Obojica autora pokazuju da su zločini bili djelo većeg ili manjeg broja pojedinaca, a ne čitavih zajednica te da su i u Hercegovini, kao i u zapadnoj Bosni postojali oni koji su ih pokušavali obuzdati, ako im se već nisu otvoreno suprotstavljali. Slaba državna vlast, koju je supstituirala ustaška organizacija kada su do izražaja dolazili lokalni vođe okruženi društvenim marginalcima, karakteristična je za kulenvakufski kraj, kao i za istočnu Hercegovinu. Jednako su tako za oba kraja karakteristični postupci ustanika među kojima u početku prevladavaju oficiri bivše jugoslavenske vojske i pripadnici četničkih organizacija, dok komunisti još nemaju velik utjecaj. Razlike između njih povremeno će blijedjeti, a povremeno se pojačavati. U obama su slučajevima žrtve ustaničkog terora bile osuđene na zaborav, čak u toj mjeri da u poslijeratnoj Jugoslaviji pojam žrtve nije bilo moguće pripisati tamošnjim etničkim zajednicama katolika i muslimana. Bergholzova se knjiga od Šarčeve, pak, razlikuje po izraženijoj teorijskoj utemeljenosti i komparativnom pristupu, ali to ne utječe na razumijevanje rezultata do kojih su obojica autora došla neovisno jedan o drugome. Ako bismo htjeli tražiti neku razliku na razini objašnjavanja uzroka zločina, onda bi se moglo ustvrditi da Šarac važnosti sjećanja kao generatora terora pridaje nešto veću ulogu nego Bergholz, za kojega je teror po sebi generator identiteta, pa tako i kolektivne memorije.

Na kraju, nameće mi se nekoliko pitanja. Ne sjećam se da sam prije čitanja Bergholzove knjige čuo za pokolj u Kulen Vakufu, a ni za one koje su u zapadnoj Bosni počinili ustaše. Slično vrijedi za zločin nad ženama i djecom Pribilovaca. Sasvim neznatstvenom metodom, ispitujući poznanike, ustanovio sam da ni neki drugi o njima nisu čuli. Slučaj Borićevaca, sela iz kojeg su pojedinci sudjelovali u zločinima nad srpskim susjedima prije no što je i njihovo selo izbrisano s lica zemlje, već je puno poznatiji. Znači li to da hrvatska kolektivna memorija pamti samo događaje s područja današnje Hrvatske, uz iznimku Širokog Brijega? Što je zapravo hrvatska povijest 1941-1945? Je li to povijest unutar granica današnje Hrvatske ili je to povijest na cjelokupnom području NDH? Znači li pisanje povijesti tog razdoblja u okviru NDH pisanje nekakve „ustaške“ povijesti ili je to sagledavanje činjenice da su Hrvati na ovaj ili onaj način djelovali na području koje se ne može retrogradno razdvajati današnjim državnim granicama? Koga, uostalom, možemo smatrati Hrvatima u to vrijeme na tom području? Jesu li to samo katolici ili su to i

muslimani koji su se identificirali s NDH? Nije li, uostalom, bilo i pravoslavaca i Židova koji su sami sebe smatrali Hrvatima? Vrijede li oni identiteti koje su ljudi sami izabrali ili oni koji su im se pripisivali, odnosno koje im mi danas pripisujemo? Ima li uopće smisla upotrebljavati etničke/nacionalne kategorije kada su barem jednako tako važne, ako ne i važnije, bile one vjerske/kulturne ili političke? Vjerujem da bi o ovim temama vrijedilo povesti stručnu raspravu koja bi poslužila boljem razumijevanju razdoblja na koje inače tako lako preslikavamo današnje kategorije. Dvije ovdje prikazane knjige svakako su važan korak prema uspostavljanju takve rasprave i bitan prilog kvalitetnoj interpretaciji Drugog svjetskog rata na ovim prostorima.

Neven Budak

Globalni utjecaj i posljedice sukoba Tito – Staljin

The Tito-Stalin Split 70 Years After (ur. Tvrtko Jakovina, Martin Previšić),
Zagreb – Ljubljana: FF press – Znanstvena založba Filozofske fakultete
Univerze v Ljubljani, 2020, 260 str.

Problematika Rezolucije Informbiroa, sukoba Tito – Staljin i njihovih dalekosežnih posljedica, koje se nisu ograničile samo na protagoniste povijesnih zbivanja, Jugoslaviju i Sovjetski Savez već su utjecale i na hladnoratovsku politiku zemalja diljem svijeta, nepravedno je zanemarena u dosadašnjoj historiografiji. Iskorak predstavlja zbornik *The Tito-Stalin Split 70 Years After* koji je proizašao iz istoimene međunarodne konferencije održane u Zagrebu i na Golom otoku 2018, u povodu sedamdesete obljetnice Rezolucije Informbiroa i sukoba Tito – Staljin. Dvije su godine kasnije pred nama ukoričeni rezultati suradnje Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Poslijediplomskog doktorskog studija „Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu“ te Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani. U uvodniku *Challenging the Cominform: Tito-Stalin Split 70 Years Later* urednici zbornika, Tvrtko Jakovina i Martin Previšić, smatraju kako je sukob Tito – Staljin najvažniji događaj u povijesti socijalističke Jugoslavije koji je opterećivao jugoslavensko vodstvo gotovo do samog kraja postojanja jugoslavenske države. Cilj im je prikazati nova istraživanja, ali i ukazati na globalni utjecaj koji je proizveo sukob između Tita i Staljina.

Osobnu razinu sukoba Tito – Staljin naglasio je Ivo Goldstein u radu „The Tito-Stalin Split of 1948 as a Personal Conflict“. Poznanstvo Tita i Staljina nije se oduvijek baziralo na nepovjerenju i netrpeljivosti, stoga Goldstein isprva ukazuje na simpatije koje je Staljin gajio prema Titu. No, već se za vrijeme rata, potaknute sve većom samostalnošću i rastućom ambicijom jugoslavenskog vođe, pojavljuju prve naznake zahlađenja u njihovu odnosu. Titove poslijeratne političke odluke nastavile su produbljivati Staljinovo nezadovoljstvo, što je u konačnici rezultiralo prvim raskolom u netom uspostavljenom komunističkom

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*